

zof, sociolog a politik T. G. Masaryk. Jeho rozsáhlá třídílná práce *Rusko a Evropa* se v poznání ruské společnosti velmi úzce opírá především o analýzy její literatury; Masaryk sám se k pochopení tohoto distinktivního znaku a kognitivního přínosu základních děl ruských autorů nejednou přiznal.³

Naznačená úloha ruské literatury nevznikla náhodou. Byla přirozenou výsledek společenského a politického vývoje v Rusku, kde po nezdárném povstání děkabristů (1825) rigidní politický režim netoleroval veřejnou publikaci svobodomyšlných, případně vůbec filozoficky orientovaných staří a knih. Literatura se tak stala určitým „kanálem“, v němž pod pláštěm estetiky modifikovaného *podtextu (nodmexem)* bylo možno ke čtenáři přiblížit ty myšlenky, představy, sny i výhrady, které by jinak veřejně nemohly být proneseny. **Psané slovo** tak získalo u ruských čtenářů vysoký **mravní kredit**, stejně jako jeho autoři. Třebaže byla tato novodobá ruská tradice chaotickým vývojem (a takovými peripetemi jako například ruská „afgánská válka“) citelně narušena, zůstává u prostého ruského občana stále dosti silná víra v literaturu i publicistiku zachována, stejně jako relativně velká společenská úcta ke spisovatelům, kteří byli tradičně považováni za jakési „světlohoše“ pravdy. **Mírou této víry a úcty se obě naše kultury (tj. ruská a česká) nepochybně odlišují.**

3.2. Jednu z otázek, které si musíme ujasnit v našem pohledu na ruskou literaturu, je poměr tzv. **velké a malé kultury**, velké a malé literatury. Podle tradice, která vznikla už v minulém století, býval kritériem takového dělení *zpravidla počet obyvatel*, kteří k dané kultuře patřili - spojení užíváním téhož jazyka. Je sice pravda, že v modernějším pojetí bývá podobný přístup - zejména i v návaznosti na tzv. „otevřenost“ („*открытость культуры*“) a „uzavřenost“ („*закрытость культуры*“) k jednotlivým světovým kulturám - poněkud relativizován,⁴ ale přesto musíme objektivně uznat, že **ruská literatura patří v rámci literatury světové k těm „skuteč-**

³ Srv. např.: MASARYK, T. G.: *Rusko a Evropa*. Díl III. Praha, Ústav T.G.M. 1996, s. 9.

⁴ Ide konečně o tradici, která přetrvávala do nedávné minulosti, protože svoboda projevu patří vždy k hlavním výmohám, které totalitní režimy přednostně likvidují. S existencí dvojí literatury, tj. té oficiálně vydané a tzv. *ineální literatury* („nevýdáváné“) máme samozřejmě i my svoje zkušenosti. Sluší se v této souvislosti připomenout, že termín *samizdat* („*самиздат*“) je výrazem bytostně ruským a jeho tradice není nikterak mladá.

⁵ Srv.: ĐURIŠIN, D.: *O literárních vztazích Sloh, druh, překlad*. Bratislava, SAV 1976, s. 59. Za velmi podnětnou považují skutečnost, že tuto relativizaci závislosti velké kultury na počtu obyvatel země akceptuje i velký ruský badatel D. S. Lichačkov, jehož jsme vyzvedávali v závěru předcházející kapitoly. Srv.: ЛИХАЧЕВ, Д. С.: *Историческое Вещное наследие*. Класические произведения литературы Древней Руси. Заметки о русском. Санкт-Петербург, изд. „LOGOS“, 1997, s. 524.

ně velkým“. Nejde samozřejmě jen o 150,000,000 rodilých nositelů ruské kultury, ale především o skutečnost, že se jejich literatura formovala jako „velká“ v době, kdy se novodobé pojetí světové literatury dotvářelo, a že do kontextu světové kultury a literatury výrazně přispěla svým specifickým nezastupitelným podílem. Pro českého recipienta, ale i studenta tak vyvstává problém dokonalého poznání všech témat, postupů, stylistických i myšlenkových variant, které tato literatura přináší, protože se jedná fakticky téměř o tisíce jmen a faktů (přitom nemůžeme zcela opomíjet ani literaturu tzv. „neruských“ národů bývalého SSSR, ale ani písemnictví dnešní „mnohonárodnostní“ Ruské federace, pro které je ruština stejně dominantním komunikačním „kanálem“, jímž má možnost proniknout do arény literatury světové).⁶ Spolu s onou jakoby symbolickou velikostí nás udiví ještě několik dalších „velikých“ tendencí, které rovněž patří k charakteristickým rysům ruské literatury, ale zjednodušující zdání, že jsou pouhým odrazem kvantitativních faktorů (počtu obyvatel a územní rozlohy) ruského teritoria, je zavádějící a mylné, protože jejich genetické příčiny jsou složitější a různorodější. Připomeňme si alespoň některé z nich.

a) Na prvním místě bych uvedl **zálibu ve „velkých tématech“ („великие темы“)**. Souvislost s lomovými událostmi „velké“ země je na první pohled patrná. Všechny změny v Rusku probíhaly totiž ve srovnání s námi více „hekticky“ a tragicky, s tíživějším dopadem na velký počet lidí, nežli dříve a ještě v atmosféře bezvýhodnosti a marné naděje. Tady snad jsou kořeny ruského „základního“ řešení problematiky, literárních děl, která si přímo problémově velká témata, velké otázky kladou do svého názvu („*Кто виноват?*“, „*Что делать?*“).⁸

b) Nemělo by nás proto udivovat, že k oněm „velkým“ tématům na první místě náleží i **téma války (тема войны)**. Jde o téma stále živé, zpravidla (ve srovnání s námi) naprosto odlišně vnímané i přijímané ruskými čtenáři, protože se téměř apokalypticky dotklo životních osudů všech východních Slovanů. Ovlivnilo ruskou literaturu nejen z hlediska volby témat, z hlediska obsahové stránky jednotlivých děl, ale jak uvidíme, zapůsobilo i na vývoj a specifické rysy ruských literárních žánrů, na narativní postupy a způsoby zobrazování lidských charakterů. Aktualnosti válečného tématu kromě toho napomáhaly i relativně časté změny oficiálních pohle-

⁶ Srv. např. dílo světově známého kirgizského spisovatele Č. Ajetmatova, čuvašského básníka G. Ajgicho (Г. Айгича) nebo ruský písňičko moderního prozaika korejského původu A. Kima (А. Кима).

⁷ Vzpomeňme jen poměrně časté vlny hladomoru, ničivých válek - od střední epochy tzv. *tataromongolského jha* až po apokalyptické události *válek napoleonských* či *obou světových* ve 20. století, *volucí, války občanské* atd.

⁸ V daném případě jde o díla A. I. Gercena (А. И. Герцена) a N. G. Černyševského, s nimiž se blíže seznámíte v rámci historie ruské literatury 19. století.

dů, které byly (zejména u hodnocení 2. světové války) vyvolávány mo-
mentálními politickými tlaky.⁹

Měli bychom si rovněž uvědomit, že právě ruská literatura (například
světové válečné literatury, především v onom kvalitativně pozmeněném
pohledu na tragédii prostého člověka v chaotických válečných událostech.¹⁰

Téma války má v ruském prostředí ve srovnání s českou tradicí
mnohem více „oficiálnější“ až „posvátnější“ charakter, včetně společen-
ského prestiže vojenského povolání. A třebaže náš J. Hašek je se svým
dobrým vojákem Švejkem v Rusku už dlouhou dobu velmi populární, sa-
motní Rusové se analogickému satirickému a sebekritickému pohledu na
válku a na sebe samotné v ní víceméně setrvačně brání.¹¹

c) Velká témata (včetně tématu války) korespondují i s jistou popula-
rníou velkých epických žánrů (эпические жанры), s výrazným postave-
ním eposu (эпос). Nejde přitom jen o samotný žánr románu (роман),
o jehož dalších perspektivách se vedou už desetiletí skeptické diskuse (není
náhodou, že právě ruští teoretikové se zpravidla vyznačovali vírou v jeho
další vývojové možnosti), ale i o bohatou tradici románových kronik
(хроника)¹² a o relativně silnou tradici tzv. románové epopie (роман-
эпопея).¹³

d) Určitou přibuznost s tradicí velkých témat má i ruská obliba ve
velkých osobnostech (великие личности). Domnívám se, že je genetic-
ky ukotvena hluboko v historii - až v *bohатырských* *эпохех старорусских*
былих (былины) a opírá se o přirozenou potřebu vůdců a vzorů v labyrintu
prostoru a času rozlehleho ruského teritoria. Podpořily ji zkušenosti výraz-
ného (ve srovnání s námi) období romantismu, ale - přiznejme si - dokonce
i vlny tzv. *kladných hrdinů* (положительный герой), o něž nebyla v no-
vodobé ruské literatuře a společenské atmosféře (jak pod vlivem tragic-
kých historických událostí, tak pod vlivem cílených politických a ideových

⁹ Vzpomeňme např. politické posuny v nazírání na tragické události 2. světové války, o níž se ruský člo-
věk píše pravdu (zejména o počtech skutečných lidských obětí) doviděl de facto „po kapkách“ plných
padesát let.

¹⁰ Srv. k tomu např.: ZAHŘÁDKA, M.: *Lev Nikolajevič Tolstoj a ruská próza. Stránky z historie ruské*
válečné prósy 1812-1917. Olomouc, Datal 1996.

¹¹ Např. u nás relativně známá postava prostého vojáka Čunkina z románu spisovatele V. Vojnoviče (В.
Войнович), která se díky pobytovosti českého režiséra (J. Menzel) ocitla i na filmovém plátně, mezi
řadovými Rusy příliš velkou popularitu nezískala.

¹² Viz k tomu řadu prací brněnského badatele I. Pospíšila (např. *Labyrint kroniky* - 1986, *Rozpětí žánru* -
1992, *Ruský román* - 1998 aj.).
¹³ K příznakovým rysům tohoto žánru se ještě vrátíme později (vracím se k němu v páte kapitole, která je
právě otázkám žánru speciálně věnována). Jako příklady epopie můžeme uvést díla L. N. Tolstého,
A. N. Tolstého, M. Šolochova aj. (М. Шолохов).

tlaků) vůbec nouze.¹⁴ Z našeho literárního a literárněvědného hlediska si
můžeme například všimnout, nakolik je tento jeden z mnoha distinktivních
znaků ruské mentality patrný i v samotné kultuře, například ve výrazně
vyšší společenské úctě a prestiži spisovatelů. (Můžeme samozřejmě hle-
dat spjitosti i s výsadním postavením spisovatelů - svědomím národa
(знаменитая правда, совесть народа), kteří v podmínkách tíživě oklešťu-
jící cenzury (o níž jsem se už zmiňoval) dokázali mezi řádky sdělovat to, co
oficiálně nebylo dovoleno.¹⁵ Jde tedy ojev dlouhodobější, který mimoch-
odem už na počátku století zaznamenal T. G. Masaryk, a zjištění, že spiso-
vatelé jsou v Rusku mnohem více než v ostatní Evropě považováni za
„skutečné učitele národa“, řadil k „mytických ruským ruského myšlení“.¹⁶

3.3. Národně-kulturní svěbytnost se ovšem v ruské literatuře odráží
ještě v řadě jejích dalších atributů. Mohli bychom zjednodušeně opět hledat
spjitosti s odlišnostmi ruské komunity, které souvisejí s velkou zemí, po-
třebou blízkého člověka, s ruským intenzivním prožíváním citů a duševních
stavů. Jde o jevy mnohem složitější, v nichž nepochoybne svou úlohu hrají
odlišnosti v tradičním charakteru a vnitřním fungování ruské občanské bi-
polarizované společnosti - s výrazně rozdílnými urbanistickými (эпа-
доптроительный) i rustikálními (деревенский) atributy¹⁷, v překvapivě
blízkém propojení života lidí a okolní krásné, ale silně přírody aj. Uvedme
si alespoň některé specifické rysy ruské literatury, které jsou nepochoybne
zmiňnými skutečnostmi ovlivňovány a které bychom měli respektovat
i přes zkušenosti z vlastní rozdílné české tradice, aby naše setkávání s díly
ruských autorů vyvolávalo plnohodnotný estetický prožitek.

a) Osobně se domnívám, že na jedno z prvních míst musíme zařadit
určité rozdíly v prožívání prostoru a času (переживание пространства
и времени). S velkou pravděpodobností i z něho pramení některé nuance
oné zvláštní nálady, která bývá někdy označována jako „rusская тоска“;
je v ní snad jakoby koncentrována nekonečnost prostoru stepů, tajgy, ztra-
cenost, marnost, apatie a hledání, ale i naléhavá nutnost intenzivně prožít
uchopenou příležitost, i prchavý okamžik. Jsem přesvědčen, že pochopení
těchto distinktivních rysů ruské mentality vám pomůže usnadnit přístup

¹⁴ Pořeba „hladci“ je v ruském společenském povědomí velmi silně zakotvena a patří nepochoybne ke
specifickým rysům ruské občanské společnosti.

¹⁵ „Русская литература - совесть русского народа“. Srv.: ЛИХАЧЕВ, Д. С.: *Русская культура в*
духовной жизни мира. Из Русский язык за рубежом, 1990, № 6, с. 17.

¹⁶ Srv.: MASARYK, T. G.: *Rusko a Evropa. Díl II*, op. cit., s. 364.

¹⁷ Blíže k tomu srv. kapitoly K dialogu české a ruské kultury v mé monografii *Dialog kultur v uměleckém*
prekladu..., op. cit., s. 9-44.